

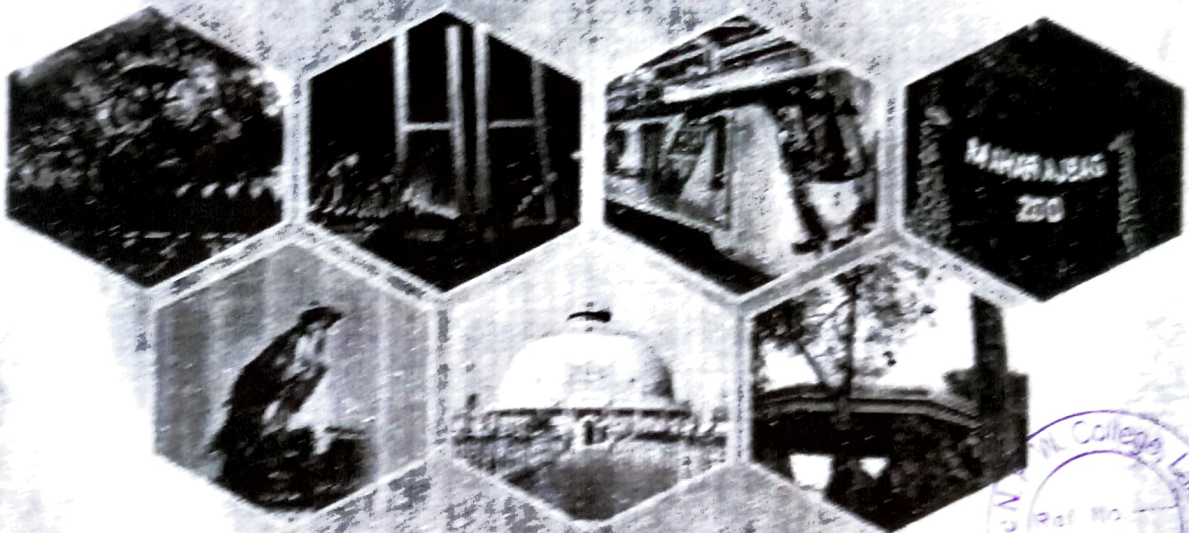
SPECIAL ISSUE
**KNOWLEDGE
 RESONANCE**

ISSN : 2231-1629
**A HALF YEARLY PEER
 REVIEWED REASERCH JOURNAL**

(Evaluated in the SJIF Journal Masters List Evaluating
 Process with Impact Factor of 8.672 for Year 2021)

आभासी पद्धतीने आयोजित एक दिवसीय
 राष्ट्रीय चर्चासत्र

एकविसावे शतक
 आणि
मराठी साहित्य

डॉ. एम. के. इमाले कॉलेज, नागपूर
 येसवदास पंडित महाविद्यालय, नागपूर

विनिमय अरुणराव कटोडे महाविद्यालय, नागपूर
 स. अण्णासाहेब गुंडवार महाविद्यालय, नागपूर

SPECIAL ISSUE

ISSN : 2231-1629

KNOWLEDGE RESONANCE

A HALF YEARLY PEER
REVIEWED REASERCH JOURNAL

(Evaluated in the SJIF Journal Masters List Evaluating
Process with Impact Factor of 8.072 for Year 2021)

आभासी पद्धतीने आयोजित एक दिवसीय
राष्ट्रीय चर्चासत्र

एकविसावे शतक आणि मराठी साहित्य

दिनांक २५ ऑगस्ट २०२१

■ डॉ. एम. के. उमाठे कॉलेज, नागपूर

■ सेवाकल महिला महाविद्यालय, नागपूर

■ प्रिन्सिपल अरुणराव कल्लोडे महाविद्यालय, नागपूर

■ स्व. अण्णासाहेब गुंडेवार महाविद्यालय, नागपूर

Research Journal Publication Committee

Dr. M. K. Umathe College

(Arts, Science & Ramchandra Mokhare College) Nagpur-440022

PLAGIARISM ALERT !

Contributors are advised to adhere to strict academic ethics with respect to acknowledgment of original ideas from others. The editors will not be responsible for any such lapse of the contributor. All submission should be original and must be accompanied by a declaration that it is an original work and has not been published anywhere else. It will be your sole responsibility for such lapses, if any. Neither editor, nor publisher will be responsible for it.

Off. Principal
Late. N.P.W. College
Lakhani, Nagpur

अनुक्रमणिका

1.	एकविसाव्या शतकातील विस्थापितांचे प्रश्न आणि आदिवासी साहित्य डॉ. विशाखा संजय कांबळे	1
2.	एकविसाव्या शतकातील स्त्रीवादी मराठी साहित्य डॉ. विजया जितेंद्र राऊत	3
3.	नारबा: उध्वस्त ग्रामजीवनाचा लेखाजोखा मांडणारा आनंद यादवांचा एक द्रष्टा प्रतिनिधी प्रा. डॉ. प्रदीप राऊत	6
4.	एकविसाव्या शतकातील कादंबरी विश्व डॉ. सौ. शुभांगी परांजपे	9
5.	२१ व्या शतकातील समाजजीवन व मराठी साहित्य प्रा. रश्मी रमेश देसाई	13
6.	एकविसाव्या शतकातील मराठी कादंबरी विश्व कु. वैषाली रामचंद्र धापोडकर	17
7.	मराठीतील राजकीय कादंबरी डॉ. सोपानदेव पिसे	21
8.	जागतिकीकरण आणि आदिवासी मराठी साहित्य डॉ. कुंदा बाळासाहेब कवडे	24
9.	एकविसाव्या शतकातील स्त्रीवादी मराठी साहित्य प्रा. संध्या उदयभान शेंडे	27
10.	बदलत्या विश्वाचे मराठी साहित्य जगतावर झालेले परिणाम साधना सुखदेव जाधव	30
11.	धावत्या जगातले दुःख दाखविणारे नाटक: कधी ऐकशील कां रे ? प्रा. गणेश सांगोळकर	33
12.	एकविसाव्या शतकातील मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह प्रा. डॉ. चंद्रशेखर सुधाकर देवघरे	36
13.	एकविसाव्या शतकातील जनसाहित्य प्रा. मुनेश्वर जमईवार	39
14.	नामदेव कोळी यांची कविता: काळोखाच्या कविता डॉ. गिरीश नारायणराव सपाटे	41
15.	21 व्या शतकातील मराठी आदिवासी कादंबरी प्रा. डॉ. बंडू चौधरी	46
16.	21 व्या शतकाला विकासोन्मुख करणारे भारतीय संविधान आणि मराठी साहित्य प्रा. डॉ. अविनाश कृ. मेश्राम	49

एकविसाव्या शतकातील मराठी साहित्यातील विविध प्रवाह

प्रा. डॉ. चंद्रशेखर सुधाकर देवघरे

स्व. निधन पाटील वाघाये कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

गडेगाव ता. लाखनी जि. भंडारा

आधुनिक काळात मराठी साहित्यात अनेक साहित्य प्रकार व साहित्यप्रवाह उदयास आले. काळानुरूप साहित्यात होणारे परिवर्तन व पडसाद ही आपल्याला त्या-त्या साहित्य कृतीत जाणवलेले आहे. कथा कादंबरी, नाटक, कविता, प्रवास वर्णन, व्यक्तिचित्रण, निबंध, चरित्र, आत्मचरित्र व आत्मकथन हे वाङ्मय प्रकारचे आजही एकविसाव्या शतकात एक पूर्णता प्रगल्भ व साकारलेले असून प्रत्येक वाङ्मय प्रकाराचा साहित्यकृती स्वतंत्रपणे नवा अविष्कार घडून आलेला दिसून येते.

विशेषतः सामाजिक जाणिवेच्या भावनेतून परिपक्व अशी साहित्य निर्मितीची प्रक्रिया ही खऱ्या अर्थाने अव्यत इंग्रजी कालखंडापासून आरंभ झाली आहे. ह्या तेव्हा साहित्य प्रकारात सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक, धार्मिक, आर्थिक, ऐतिहासिक तसेच शैक्षणिक दृष्ट्या देखील विविध अंगाने नव्याने भर टाकण्याचे कार्य हे मराठी साहित्यात दिसून येते.

साहित्यकृती निर्मितीचा हेतू हा मुळात प्रवृत्ती व प्रवाह, आशय व अभिव्यक्ती ने पूर्णता: साकारलेला असून आजही नव्याने मराठी साहित्यात भर टाकण्याचे कार्य करीत आहे. प्रत्येक साहित्यकृतीत नवा विचार, नवी प्रेरणा, हेतू, आधुनिकता व वस्तुनिष्ठता विभिन्न प्रकारे दिसून येते.

नवनवे संशोधन, संशोधनाची मांडणी व व्याप्ती

आजच्या आधुनिक काळात मराठीत वा मराठी साहित्यात नव नवे संशोधन होतांना दिसून येते. ह्या संशोधनाची मांडणी करताना संशोधनाचा हेतू, संशोधनाची व्याप्ती, संशोधन पद्धती. (ज्यात निरीक्षण, अवलोकन, संपादन, संकलन विश्लेषण, आकलन, आस्वा, मूल्यमापन, तुलना, परिचर्चा, मुलाखत इत्यादी पद्धतींचा अवलंब केला जातो.) गृहीतके (मराठीतील प्रत्येक साहित्यकृती ही तत्कालीन समाजाचा दस्तऐवज असून त्यातून तत्कालीन समाजाचे लेखन हे पुढच्या पिढीसाठी प्रेरणादायी ठरत असते)

साहित्यप्रकार व साहित्यकृतीतून निर्माण झालेली सामाजिक जाणीव, समाजवास्तव व वस्तुस्थिती आजवर मराठी साहित्यात एकंदरीत अनेक वाङ्मय प्रकार उदयास आले असून त्यात जीवन संघर्षाचा शोध घेणे, जीवनातील

घटना व प्रसंगाचे वर्णन करणे, शिक्षणविषयक चिंतनाचा परामर्श घेणे, तत्पूर्वी व आजचे एकविसाव्या शतकातील समाज जीवनाचे वास्तव व वस्तुस्थितीचे हुबेहुब चित्र समोर मांडणे त्या ह्या सर्वच उदात्त हेतूने मराठी साहित्याचे निर्मितीस आले. किंबहुना त्यात काळानुरूप अनेक स्थित्यंतरेही घडत गेलेली आहे. सामाजिक भान, समाजजीवनाचे अंतरंग, सामाजिक वस्तुस्थिती, सामाजिक मूल्यांकन हे सर्व त्या त्या साहित्य प्रकारात दिसून येते. नववी प्रसंगानुरूप त्यातील पडसाद व परिणाम ही प्रखरतेने जाणवते.

प्रत्येक साहित्यकृतीतील जीवन संघर्षाचे स्वरूप, व्यक्तिरेखा, आशय व अभिव्यक्ती. (सामाजिक, राजकीय, कौटुंबिक, सांस्कृतिक वा आर्थिक दृष्ट्या) प्रतिमा व प्रतिकांचा वापर, निवेदनशैली, भाषाशैली, वर्णन कौशल्य आणि प्रसंगचित्रणे, वांडःमयीन व सामाजिक कर्तृत्व प्रत्येक साहित्यकृतीतील मूल्यमापन हे सर्वच मराठी साहित्यकृतीची वैशिष्ट्य आहे, असे म्हणावे लागेल.

साहित्यप्रकाराची संकल्पना व व्यवहार समीक्षा

साहित्य प्रकार म्हणजे लेखकाच्या हाताशी असलेल्या व वाचकांना पूर्वज्ञात असलेला सौंदर्यात्मक रचनातंत्राचे संकलित प्रस्तुतीकरण असते. कथात्मक, नाट्यात्मक व भावात्मक हे देखिल मूलभूत साहित्यप्रकार आहेत. ज्यातून अनेक उपप्रकार ही उदयास आले आहे. दलित, ग्रामीण, आदिवासी, स्त्रीवादी, तौलनिक लोकसाहित्य महानुभाव, संतसाहित्य, राष्ट्रीयसाहित्य असे अनेक साहित्य प्रकार ही मराठीत पाहायला मिळतात. अनेक साहित्यप्रकार वा साहित्य प्रवाह हे संस्कृती सापेक्ष असून त्या- त्या साहित्य परंपरेत त्याचे स्वतंत्र असे स्थान आहे.

विशेषता साहित्य प्रकारांचे साहित्य व्यवहारात अस्तित्त्व आणि उपयुक्तता मानलेली आहे त्याचप्रमाणे साहित्य प्रकार व साहित्य प्रवाहांची संकल्पना ही लवचिक व परिवर्तनशील असावी. असेही अपेक्षित आहे.

समीक्षा व्यवहारात तुलनात्मक मूल्यमापनासाठी साहित्यप्रकारही उपयुक्त ठरतात. काहीशा साहित्यकृती ह्या एकसारख्या वाटत असल्या तरी ते साहित्यप्रकार भिन्न.

विभिन्न स्वरूपाचे असतात. उदाहरण कादंबरी कथा व आत्मचरित्र हे सारखे जरी वाटत असले तरी त्यातील गुण, साधर्म्य पडताळा केल्यास ते अलग-अलग व स्वतंत्ररित्याच साकारले गेले आहे.

प्रत्येकच वाङ्मय प्रकाराचे देखील उपप्रकार पडलेले आहे. उदा. जसे कथा, दीर्घकथा, पटकथा, रहस्यकथा इ. अनेक प्रकारही पहावयास मिळतात. जे मराठीत नव्याने साकारले व अविष्करीत झालेले आहे.

प्राचीन काळापासून ते आजच्या थेट एकविसाव्या शतकापर्यंत ज्याही पण साहित्यकृती व साहित्य प्रवाह साकारले गेले त्यात समीक्षात्मक ग्रंथ ही निर्माण झालेले आहे. वाङ्मय प्रकारावर आधारीत तशी पडताळणी, मूल्यमापन केले असून नवनवे समीक्षक निर्माण होऊन समीक्षात्मक मूल्य मांडणीही पाहायला मिळते. साहित्य हे तेव्हाही प्रगल्भ होते व आजही पूर्णपणे प्रगल्भ व अविष्कृत होण्याच्या मार्गावरच आहे.

समारोप-

आजच्या एकविसाव्या शतकातही प्राचीन काळापासून, अव्वल इंग्रजी कालखंडापासून, मध्ययुगीन काळापासून मराठी साहित्यात अनेक साहित्यप्रकार व साहित्य

प्रभावाची नव्याने भर पडलेली दिसून येते. किंबहुना विभिन्न आशय व अभिव्यक्तीने ते साकारलेले ही आहे. ह्या साहित्य प्रवाहातून समीक्षेवर भर टाकण्यात येत असून मराठी साहित्याने वाचकांच्या, श्रोत्यांच्या व अभ्यासकांच्या मनात महत्त्वपूर्ण मानाचे स्वतंत्र असे स्थान निर्माण केले आहे, असे म्हणावे लागेल.

संदर्भ ग्रंथ सूची-

1. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (खंड -5 व 6) संपादक -गो. मा. कुलकर्णी व व. दी. कुलकर्णी
2. नव समीक्षा आणि विचार प्रवाह, मेहता पब्लिकेशन्स, पुणे - 1982
3. आबेडकरवादी मराठी साहित्य एभीमरन प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती, नागपूर - 1999
4. साहित्याचे मानदंड, पाप्युलर प्रकाशन, मुंबई - 1962
5. 1960 नंतरची सामाजिक स्थिती आणि साहित्यातील नवे प्रवाह, आनंद यादव, मेहता पब्लिकेशन्स, पुणे
6. मराठी वाङ्मयाची सद्यस्थिती, मोतीबुलासा, संपादक द.दि. पुंडे, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे - 2000

Off. Principal

